

FRANCMASONI DIN MOLDOVA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

MIHAI SORIN RĂDULESCU
(Facultatea de Istorie, Universitatea București)

Epoca lui Carol I a înregistrat un avânt deosebit al francmasoneriei, care s-a dezvoltat aproape în fiecare reședință de județ¹. Subiectul este deosebit de actual și astăzi când, după revoluția din decembrie 1989 – mai precis după 1992 –, au proliferat din ce în ce mai multe loji, pe întreg teritoriul românesc. Francmasoneria a reînceput să joace un rol în viața socială și politică românească, fără să se cunoască prea multe, în mod veridic, despre trecutul ei. Se vehiculează, în general, unele idei și informații preluate, în lipsa unor izvoare și lucrări care să pună cunoașterea trecutului masonic pe un făgaș de seriozitate. Din fericire există și notabile excepții, scrierile istoricului Horia Nestorescu-Bălcești² fiind de mult interes pentru acest subiect. Regretatul Dan A. Lăzărescu, istoric și el, francmason și liberal încă din epoca anterioară regimului comunist, a scris și el istorie masonică, dar fără suport documentar și cu tendința de a exagera și deforma multe evenimente și personalități. Istoria masoneriei constituie un subiect deosebit de complex la abordarea căruia ar trebui să se conjuge spiritul critic cu deschiderea spre ezoteric și ocult, spiritul de sinteză și curiozitatea analitică.

O lipsă care se resimte până acum în scrierea istoriei masonice o reprezintă insuficienta cunoaștere a activităților politice ale francmasoneriei. Deși ea se prezintă ca o organizație, mai precis ca un „ordin” apolitic, în realitate ea a fost deseori implicată în acțiuni și evenimente din viața politică³. Nu a fost doar o societate de reflecție filozofică, deși aceasta a fost în primul rând.

¹ Mihai Sorin Rădulescu, *Les archives du Grand Orient de France, source généalogique*, în „Revue des Etudes Roumaines”, Paris – Iași, XVII–XVIII, 1993, p. 193–202; idem, *Loji masonice bucureștene din perioada domniei lui Carol I. Documente pariziene inedite*, în „București. Materiale de Istorie și Muzeografie”, XIII, 1999, p. 132–138 (republicat în vol. idem, *Cu gândul la lumea de altădată*, București, Editura Albatros, 2005); idem, *Contribuții documentare la istoricul francmasoneriei brăilene în secolul al XIX-lea (loja „Farul ospitalier”)*, în „Analele Brăilei”, serie nouă, anul III, nr. 3, Brăila, 1999, p. 7–17 (republicat în vol. idem, *Cu gândul la lumea de altădată*); idem, *Les franc-maçons en Olténie à la fin du XIXe siècle*, în „RRH”, 1–4/1999, p. 287–294 (republicat în vol. idem, *Memorie și strămoși*, București, Editura Albatros, 2002). O variantă în românește a apărut și în revista „Ramuri”, nr. 1 (1011), Craiova, ianuarie 2001, p. 6, 14; idem, *La Pitești în Loja „Coroana lui Mihai Viteazul” 1874*, în „Francmasoneria Magazin”, București, 2, nr. 2, 2004–2005, p. 34–35.

² Horia Nestorescu-Bălcești, *Enciclopedia ilustrată a francmasoneriei din România*, 3 vol., București, Editura Phobos, 2005.

³ Dan Berindei, *Les antécédents de l'abdication du Prince Cuza*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 4/1979, p. 785–802.

Articolul de față prezintă pe baza documentelor Marelui Orient al Franței de la Biblioteca Națională din Paris și din arhiva chiar a acestui organism masonic – 16 rue Cadet, la Paris –, componența și activitatea – în măsura în care este ea consemnată în documentele masonice – unor loji din Botoșani, Bacău, Roman și Ismail, toate aflate sub obediența Marelui Orient al Franței și a unei loji din Fălticeni, pusă sub obediența Marelui Orient Lusitan Unit. Chiar dacă sunt loji mai puțin însemnate decât cele din București și Iași, cunoașterea lor este foarte utilă pentru scrierea istoriei francmasoneriei din România, cu atât mai mult cu cât aceste loji moldovenești nu sunt amintite în scrierile istorice ale lui Gerard Șerbănescu și Jean Vitianu. Activitatea lor pare să fi fost mai mult filantropică, în acord cu specificul Marelui Orient al Franței din această perioadă.

La Botoșani au activat câteva loji masonice, dintre care fie amintite în contextul de față loja „Coroana lui Ștefan cel Mare”⁴ și loja „Hiram”. Loji cu numele „Hiram” au mai existat și în alte orașe din România, de pildă la Turnu Severin, ceea ce este desigur explicabil având în vedere însemnătatea mitului și personajului Hiram în cadrul francmasoneriei.

Din 11 martie 1867 datează o adresă a lojii „Coroana lui Ștefan cel Mare” către Marele Orient al Franței prin care erau cerute constituțiile simbolice pentru nou înființata lojă⁵. Se cerea, de asemenea, regularizarea ei, în ritul Memphis. Peste câteva luni, la 30 octombrie 1867, Georges M. Soutzo, având gradul 30, trimitea organismului masonic de la Paris o scrisoare cu aceeași doleanță⁶. Beizadea Iorgu Sutz⁷, fiul ultimului domnitor fanariot al Moldovei, Mihail Grigore Sutz, a fost, după cum se știe, venerabilul lojii „Steaua României” de la Iași, loja care a coincis parțial cu societatea literară Junimea. Exista așadar o tendință de iradiere masonică de la Iași înspre Botoșani, ceea ce este cu totul firesc având în vedere rolul de capitală a principatului Moldovei pe care Iașii îl jucase de câteva secole.

La 29 octombrie 1867 a fost ales ca venerabil al lojii de la Botoșani, italianul César Scotto, născut la Livorno în 22 februarie 1800⁸, posesor al gradului 18, domiciliat în Botoșani, viceconsul⁹. În aceeași ținută au fost aleși ca ofițeri, Démètre Charles Miclescu¹⁰, ca prim-supraveghetor, Jean A. Caruzo¹¹, ca al doilea supraveghetor, Jean Adrien¹², ca orator, Joseph Chernbach¹³ ca secretar, Nicolas

⁴ Despre loja „Coroana lui Ștefan cel Mare” din Botoșani, vezi și Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, vol. 1, București, Editura Phobos, 2005, p. 301.

⁵ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Manuscrits (mai departe Mss), cota FM² 858.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Despre beizadea Iorgu Sutz, vezi și Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, vol. 3, București, Editura Phobos, 2005, p. 294.

⁸ Despre Cesar Scotto, vezi și *ibidem*, vol. 3, p. 198.

⁹ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 858.

¹⁰ Despre familia Miclescu, vezi arh. Sandu Miclescu, Mihai Sorin Rădulescu, *Micleștii*, în „*Historia*”, anul VII, nr. 67, București, iulie 2007, p. 18–24.

¹¹ Despre Ioan A. Caruz(o), vezi și Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, vol. 1, p. 229.

¹² Despre I.V. Adrian, vezi și *ibidem*, vol. 1, p. 19.

¹³ Despre Iosif Chernbach, vezi și *ibidem*, vol. 1, p. 249.

Rokitnisky¹⁴ ca mare expert, Emeric Haynal¹⁵ ca trezorier, François Isach ca maestru de ceremonii, Valeriano Prunco¹⁶ ca maestru ospitalier și Georges Charles Miclescu, ca păstrător al sigiliilor și acoperitor¹⁷. Așadar, printre fruntașii acestei loji se numărau doi frați Miclescu, din vechea familie boierească cu acest nume, nepoți de frate ai mitropolitului Sofronie Miclescu și frați ai mitropolitului Calinic Miclescu. Dimitrie Scarlat Miclescu a rămas în istorie pentru vederile sale liberale, pentru care a făcut și închisoare. Fost ministru, nu a ezitat să se îmbrace în straie țărănești într-o epocă în care acesta era un gest nonconformist. Fratele său Iorgu Miclescu a rezidat la Călinești, în județul Botoșani, în conacul care avea să fie refăcut în zilele noastre de către un strănepot al său. Se constată așadar că primii ofițeri ai lojii botoșănene erau în marea lor majoritate urmași ai boierimii.

Loja cerea de la Marele Orient al Franței diplome de maestru mai întâi pentru demnitarul lojii, ceea ce face să aflăm data lor de naștere și data la care au primit gradul de maestru. Dimitrie Scarlat Miclescu, avocat, ex-ministru, s-a născut la Iași în 29 februarie 1820, fiind promovat maestru în loja de la Botoșani la 3 martie 1867. Ioan Anton Caruso, proprietar, s-a născut la Botoșani la 28 octombrie 1828, devenind maestru în aceeași lojă, la 5 martie 1867. Iosif G. Chernbach, profesor, s-a născut la Tecuci, în 5 mai 1837, fiind promovat maestru în aceeași lojă la 7 martie 1867. Colonelul Nicolae Rokitnicky s-a născut la Plock, în Polonia, la 4 decembrie 1817, devenind maestru în aceeași lojă, la 9 martie 1867. Emeric Hajnal, farmacist, a văzut lumina zilei la Maroy, în Ungaria, în 10 octombrie 1820, primind gradul de maestru în aceeași lojă la 9 martie 1867. Valerian Pruncul, doctor, s-a născut la Botoșani la 1 ianuarie 1834, devenind maestru la 10 martie 1867, în aceeași lojă. George Scarlat Miclescu, proprietar, s-a născut la Botoșani la 10 decembrie 1832, primind gradul de maestru în aceeași lojă la 11 martie 1867¹⁸.

În legătură cu momentul instalării lojii, se poate constata un decalaj datorat întârzierii venirii lui Iorgu Sutz la Botoșani. În cele din urmă, acesta l-a trimis ca delegat pe Leon Negruzzi¹⁹, fiul scriitorului Costache Negruzzi și fratele scriitorului Iacob Negruzzi. Leon Negruzzi, împreună cu Iorgu Miclescu și Valerian Pruncul, au fost reprezentanții Marelui Orient al Franței, fapt consemnat în procesul-verbal de instalare a lojii, datând din 15 iunie 1868²⁰.

Din același an datează alte cereri de diplome trimise de loja din Botoșani organismului masonic de la Paris. Astfel, la 31 decembrie 1868 se cereau diplome pentru Joseph Smeltz, farmacist, născut la Iași în 14 septembrie 1834, domiciliat la

¹⁴ Despre Nicolae Rokitnisky, vezi și *ibidem*, vol. 3, p. 134.

¹⁵ Despre Emeric Haynal, vezi și *ibidem*, vol. 2, p. 93.

¹⁶ Despre familia Pruncul, vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Spița cavalerilor de Pruncul*, în „Ziarul de Duminică”, nr. 54 (285), 27 ianuarie 2006, p. 4; supl. cult. al „Ziarului Financiar”, anul VIII, nr. 1806, 27 ianuarie 2006.

¹⁷ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 858.

¹⁸ Aceste cereri de diplome se găsesc tot la Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 858.

¹⁹ Despre Leon Negruzzi, vezi și Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, vol. 2, p. 398.

²⁰ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 858.

Botoșani, inițiat ucenic la 7 august 1867 în loja „Coroana lui Ștefan cel Mare”, promovat companion pe 14 septembrie 1868 în aceeași lojă și apoi maestru la 19 decembrie 1868, precum și pentru Joseph Jean Zelinsky, profesor/institutor născut la Brody (Galiția) la 22 martie 1819, domiciliat la Botoșani, inițiat ucenic la 23 martie 1868 în aceeași lojă, promovat companion la 14 septembrie 1868 și apoi maestru, la 19 decembrie 1868.

În ținuta din 12 decembrie 1868 a fost reales ca venerabil Cesar Scotto, fapt anunțat printr-o adresă a lojii botoșănene din 30 decembrie același an. Un alt italian, Nicolas Coletti – al cărui nume amintește de cel al unui politician ilustru din perioada de renaștere a Greciei, de origine aromână – cerea să se afilieze lojii din Botoșani. Era născut la Napoli pe 6 decembrie 1831 și stabilit în orașul din nordul Moldovei. Avea gradul de maestru. De asemenea, Nicolae Cananău (Canano), prefectul județului, era acceptat în ținuta din 11 martie 1869.

Lui Cesar Scotto i-a urmat ca venerabil o personalitate a urbei, Jean B. Adrian, născut la Dorohoi pe 17 august 1837, prefect de poliție, având gradul de maestru, ales în fruntea lojii în ținuta din 1 ianuarie 1870. Mandatul acestuia nu a durat mult, căci în ținuta din 3 septembrie 1870 avea să fie reales ca venerabil Cesar Scotto. Ulterior, în ținuta din 3 decembrie 1870, în cea din 26 decembrie 1871 și în cea din 30 martie 1872 a fost reales ca venerabil tot Cesar Scotto. Un purtător al aceleiași nume, evident rarism pe meleagurile botoșănene, a fost și el francmason. Este vorba de Conrad Scotto, viceconsul, născut la 2 decembrie 1835 în Botoșani, inițiat ucenic la 7 ianuarie 1873 în loja „Coroana lui Ștefan cel Mare”, ulterior promovat companion și maestru, afiliat lojii „Hiram” din Botoșani, la 7 iunie 1884.

Printr-o scrisoare din 2 aprilie 1871, loja din Botoșani cerea diplome de maeștri pentru Iacob Ranetto, colonel, născut la Iași în 23 octombrie 1819, domiciliat la Rădeni (județul Botoșani), inițiat la 29 noiembrie 1869 în loja botoșăneană, promovat companion la 15 septembrie 1870 și apoi maestru la 15 martie 1871, în aceeași lojă; de asemenea, pentru Nicolas Canano, fost prefect, născut la Iași în 12 august 1828, domiciliat în Botoșani, inițiat ucenic la 23 martie 1869 în aceeași lojă, promovat companion la 27 septembrie 1869 și apoi maestru, la 18 martie 1871.

Printre membrii lojii s-au numărat și alți descendenți ai unor familii boierești moldovenești sau mai proeminente: Lascăr Iamandi, proprietar, născut pe 8 mai 1827 la Botoșani, domiciliat în același oraș, având gradul de maestru; Alexandru Vârnăv Liteanu, proprietar, născut la Liteni pe 18 noiembrie 1844, domiciliat la Liteni, inițiat ucenic la 7 august 1867 în aceeași lojă; Rudolf Cugler, arhitect, născut la Siret pe 15 februarie 1824, domiciliat la Botoșani, inițiat ucenic la 20 septembrie 1869 în aceeași lojă, promovat apoi companion; Georges Caruso, proprietar, născut pe 25 ianuarie 1825 la Botoșani, domiciliat în același oraș, inițiat ucenic la 7 august 1867 în aceeași lojă, promovat companion la 27 martie 1869²¹. Rudolf Cugler provenea dintr-o familie nobilă austriacă din care aveau să descindă și poeta Matilda

²¹ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 858.

Cugler-Poni, soția chimistului Petru Poni, și diplomatul și poetul avangardist Grigore (Riri) Cugler²².

În ceea ce privește numărul membrilor lojii, se constată o dublare a lor în timp. Dacă la instalare, loja cuprindea zece membri, la 27 aprilie 1868 ea număra 18 membri. La 1 martie 1869 conținea 22 membri, la 15 iunie 1871 – 22 membri, iar la 15 aprilie 1872 – 22 membri²³.

O altă lojă din Botoșani, de această dată cu o compoziție aproape 100% evreiască²⁴, a fost loja „Hiram” care și-a avut sediul pe strada Iașilor, cu ținutele în fiecare zi de joi²⁵. Loja cuprindea pe următorii membri:

1. Gottlieb Ghințer, comerciant, născut la Botoșani pe 14 iulie 1851, domiciliat în același oraș, venerabilul lojii, inițiat ucenic la 19 septembrie 1883, primind gradele de companion și maestru la aceeași dată. Ghințer era reprezentantul unei societăți de mori cu aburi.

2. Baruch Zoldeșter, comerciant, născut la Zoldești (Botoșani) la 14 noiembrie 1844, domiciliat la Botoșani, prim-supraveghetor.

3. Isac Goldșleiger, institutor, născut la Siret pe 13 martie 1848, al doilea supraveghetor, inițiat ucenic la 1 iulie 1883 în loja „Hiram” din Botoșani, devenit companion și maestru la aceeași dată.

4. Conrad Scotto, ale cărui date le-am amintit mai sus.

5. Oscar Goldenberg, institutor, născut la Botoșani în 14 noiembrie 1857, secretar, inițiat ucenic la 30 ianuarie 1884 în loja „Hiram” din Botoșani, avansat companion și maestru la 1 martie 1884.

6. Bernhard Focșaner, comerciant, născut la Botoșani în data de 14 mai 1857, trezorier, inițiat ucenic la 1 iulie 1883 în aceeași lojă, avansat companion la 16 septembrie 1883, apoi maestru la 5 ianuarie 1884.

7. Moritz Zappler, comerciant, născut la Suceava pe 26 martie 1851, domiciliat la Suceava; inițiat ucenic pe 1 iulie 1883, avansat companion la 15 august 1883 în aceeași lojă și apoi maestru la 10 decembrie 1883.

8. Aron Jäger, comerciant, născut la Iași pe 11 decembrie 1853, domiciliat la Botoșani, orator, inițiat ucenic la 11 decembrie 1875 în loja „Pace și Unire” din Iași, avansat companion și maestru la aceeași dată.

9. Lazar Lazariny, comerciant, născut în Botoșani la 14 noiembrie 1849, inițiat ucenic la 2 iulie 1882 în loja „Viitorul” din Botoșani, avansat companion și maestru la aceeași dată.

²² Mihai Sorin Rădulescu, *În căutarea unor istorii uitate. Familii românești și periipuri apusene*, București, Editura Vremea, 2011, p. 247–248.

²³ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 858.

²⁴ Considerații interesante despre identitatea evreilor români în această perioadă, la Lya Benjamin, *Dubla identitate și spirit european la evreimea română în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Orizonturi evreiești – orizonturi europene*, editor: Liviu Rotman, București, C.S.I.E.R. (Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România), 2007, p. 96–108.

²⁵ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota Rés FM² 147, dos. nr. 2: adresă din 30 august 1884 a lojii „Hiram” către Marele Orient al Franței.

10. Herman Gottlieb, născut la Suceava pe 6 decembrie 1851, domiciliat în Suceava, inițiat ucenic la 6 decembrie 1883 în loja „Hiram” din Botoșani, avansat companion la 1 martie 1884 și maestru la 2 aprilie 1884, tot în aceeași lojă.

11. Saul Bacal Zalcovici, comerciant, născut la 12 august 1862, domiciliat în Botoșani, inițiat ucenic la 15 august 1883 în loja „Hiram” din Botoșani, avansat companion și maestru în aceeași lojă.

12. Pincu Rosen, comerciant, născut la Botoșani la 20 aprilie 1852, inițiat ucenic la 1 iulie 1883, avansat companion și maestru tot în aceeași lojă.

13. Michel Goldstein, comerciant, născut la Botoșani pe 12 august 1845, inițiat ucenic la 20 septembrie 1883 în aceeași lojă.

14. Charles Storfer, comerciant, născut la Suceava pe 26 martie 1851, domiciliat în Suceava, ospitalier, inițiat ucenic la 10 octombrie 1883, avansat companion la 10 noiembrie 1883 în aceeași lojă și maestru la 26 ianuarie 1884 tot în aceeași lojă.

15. Sigismund Abramovici, student, născut la Botoșani în data de 14 februarie 1861, domiciliat în același oraș, inițiat la 7 martie 1884 în aceeași lojă, avansat companion tot atunci și acolo, apoi maestru la 30 august 1884.

16. Bernhard Gredinger, comerciant, născut la Siret pe 6 noiembrie 1858, domiciliat la Siret, inițiat în data de 17 aprilie 1884 în aceeași lojă, avansat companion la 28 iunie 1884 tot acolo și maestru la 30 august 1884.

17. Simon Brand, comerciant, născut la Lemberg pe 13 iulie 1844, domiciliat în același oraș, inițiat ucenic la 1 iulie 1883, avansat companion și maestru la aceeași dată.

18. Bernhard Gantz, comerciant, născut la Siret pe 13 martie 1859, domiciliat la Siret, inițiat ucenic la 28 mai 1884 în loja „Hiram” din Botoșani, avansat companion la 26 iunie 1884 tot acolo și maestru la 30 august 1884.

19. Calmen Males, comerciant, născut la Botoșani pe 1 octombrie 1849, domiciliat în Manchester, inițiat la 9 octombrie 1883, avansat companion și maestru în aceeași lojă, demisionat.

20. Isidor Hertinger, comerciant, născut la Botoșani în data de 15 august 1862, domiciliat la Berlin, inițiat ucenic la 1 iulie 1883 în aceeași lojă, avansat companion și maestru, demisionat²⁶.

Numărul membrilor lojii a oscilat de-a lungul anilor. La 28 februarie 1885 ea cuprindea 25 membri; la 28 februarie 1886 – 31 membri; la 28 februarie 1887 – 33 membri; la 1 martie 1888 – 28 membri; la 1 martie 1889 – 27 membri; la 28 februarie 1890 – 25 membri; la 1 martie 1891 – 30 membri; la 1 martie 1892 – 29 membri; la 1 martie 1893 – 27 membri; la 1 martie 1894 – 17 membri²⁷; la 28 februarie 1895 – 20 membri; la 1 martie 1896 – 16 membri; la 1 martie 1897 – 15 membri; la 1 martie 1898 – 10 membri. Este ciudată această drastică scădere a numărului membrilor, când de obicei se înregistrează o creștere a sa de-a lungul timpului.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ La acea dată este atestat și sediul propriu al lojii la Botoșani, pe str. Sf. Ilie.

Loja „Hiram” din Botoșani ilustrează concurența dintre francmasoneria franceză și cea italiană pe teritoriul românesc²⁸. La începutul anilor '80 ai secolului al XIX-lea existau în orașul moldovenesc – care s-a ilustrat prin mari personalități culturale în acea perioadă – două loji, amândouă sub obediență italiană, deoarece loja „Coroana lui Ștefan cel Mare” își încetase activitatea: „Viitorul”, sub obediența Marelui Orient al Romei și „Hiram”, sub obediența Marelui Orient de la Napoli, loja „Hiram” fiind constituită, potrivit unui document masonic, în iulie 1853. Loja „Hiram” a cerut în 1884 trecerea sub obediența Marelui Orient al Franței, care în acel moment nu mai avea masoni la Botoșani. Venerabilul Gottlieb Ghințer (Gintzer) semna la 9 iunie în acel an o cerere de regularizare pentru reluarea activității lojii „Coroana lui Ștefan cel Mare”, sub numele de „Hiram”, sub obediența organismului masonic parizian. Se preciza că o parte dintre membrii lojii „Coroana lui Ștefan cel Mare” au făcut parte din loja „Viitorul”, alții au plecat în provincie, iar alții au încetat din viață.

Loja „Hiram” s-a aflat în relații tensionate atât cu loja „Viitorul” cât și cu Marele Orient al României. Obediențele diferite își spuneau fără îndoială cuvântul. În iunie 1884, loja „Hiram” se plângea organului masonic parizian că în loja „Viitorul” se faceau discriminări de religie și de naționalitate, și de asemenea că Ion C. Brătianu s-a declarat contra lojilor de obediență străină²⁹. Într-o altă scrisoare, din 13/29 iulie 1884, a lui Gottlieb Ghințer către Marele Orient al Franței, acesta se plângea că Marele Orient al României practica marginalizarea masonilor străini³⁰.

Procesul-verbal de instalare a lojii „Hiram” datează din 30 august 1884. Marele Orient al Franței era reprezentat de către Gottlieb Ghințer, venerabilul lojii, Baruch Zoldeșter, prim-supraveghetor și Isac Goldșleiger, al doilea supraveghetor. Loja urma să își desfășoare lucrările în ritul francez și în ritul Memphis³¹.

Încă de la acest reînceput, loja a desfășurat o activitate filantropică. La 30 august 1884 a fost redactată o listă de subscripție pentru victimele de holeră din sudul Franței. Câțiva ani mai târziu, mai exact în 3/15 iunie 1887, a avut loc la Botoșani un incendiu care a distrus aproximativ 1000 de case. În urma acestui trist eveniment, loja a trimis Marelui Orient al Franței, pe 11/23 iunie 1887, o cerere de ajutor pentru sinistratii incendiului, aproximativ 10 000 la număr³². Tot în legătură cu aceasta, la 27 iunie 1887, a fost adresat și un apel al comitetului filantropic al lojii, prezidat de Gottlieb Ghințer.

O problemă cu care loja s-a confruntat de-a lungul existenței sale a fost antisemitismul. Astfel, la 8 octombrie 1884, loja „Hiram” trimitea o scrisoare organului masonic parizian, în care se plângea de ostilitatea lojilor românești, precum loja „Pionul” de la Piatra Neamț, precum și de faptul că loja „Viitorul” din Botoșani nu a răspuns la invitația lojii „Hiram” de a participa la instalarea ei. La 17 aprilie 1888,

²⁸ Vezi în această problemă documentul din anexa prezentului articol.

²⁹ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota Rés FM² 147, dos. nr. 1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

Gottlieb Ghințer trimitea Marelui Orient al Franței un protest energetic împotriva recunoașterii de către Marea Lojă simbolică scoțiană de la Paris a Marii Loji Naționale a României condusă de căpitanul Constantin Moroiu, considerată ca antisemită³³. De altfel, Constantin Moroiu, personaj controversat în istoria francmasoneriei românești și totodată unul dintre fondatorii ei, a fost exclus din masonerie la un moment dat.

La 16/28 iunie 1891 loja botoșăneană a trimis la Paris o cerere de intrare în contact cu Alianța Israelită Universală, aceasta ca urmare a persecuțiilor la care erau supuși israeliții în România. Aceasta era cel puțin viziunea lojii respective, formată în întregime din evrei.

Fie menționat de asemenea că, la 18 august 1895, loja „Hiram” ruga Marele Orient al Franței să intervină la Berlin pentru numirea fratelui Aurel Negrescu, farmacist din Botoșani, ca viceconsul al Germaniei în acest oraș. Nu ar fi fost o excepție, căci numeroși au fost masonii care și-au desfășurat activitatea în diplomatie.

La 18 decembrie 1899, loja „Hiram” a fost pusă în adormire iregulară, datorită devastării antisemite de care a avut parte³⁴. Puțin timp după aceea, la 27 mai 1900, Gottlieb Ghințer adresa o cerere de redeschidere a activității sale.

O altă lojă din Moldova, de data aceasta cu o componentă mixtă, fiind formată din evrei, români și unii străini, a fost „Fraternitatea” de la Bacău. Loja s-a constituit la începutul anului 1890, în rit francez³⁵. Constituția simbolică a regularizat loja la 30 mai 1890. Primii săi ofițeri au fost I. Iacobtschitz, căpitan, „chef de musique”, venerabilul lojii; Carol Poltzer, telegrafist, prim-supraveghetor; Frederic Peytavin, inginer, al doilea supraveghetor; M. Resmeriță, proprietar, orator; H.Z. Brucăr³⁶, comerciant, secretar al lojii; Mauriciu Schor, profesor, maestru de ceremonii; Bernard Koffler, bancher, trezorier³⁷.

În aceeași arhivă pariziană găsim și tabloul candidaților care s-au angajat să formeze la Bacău o lojă masonică sub auspiciile Marelui Orient al Franței:

1. Nicolas Niculescu, căpitan de infanterie, 34 de ani;
2. Elie Tischler, doctor în medicină, chirurg, 30 de ani;
3. I. Popovici, locotenent de artilerie, 24 de ani;
4. Carol Cofler, agent de asigurări Dacia – România, 33 de ani;
5. M. Klang, doctor în medicină, chirurg, 28 de ani;
6. Nicolas Lascăr, funcționar la trezorerie (casierie), 26 de ani;
7. Const. Manoliu, executor judecătoresc, 30 de ani;
8. Georges Murgulețu, sublocotenent de administrație, 27 de ani;
9. Jules Peytavin junior, inginer, 27 de ani;
10. Jean Baronescu, sublocotenent de infanterie, 24 de ani;
11. Jean I. Curelescu, farmacist, 22 de ani;

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, Rés FM² 147.

³⁶ Despre H.Z. Brucăr, vezi și Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, vol. 1, p. 190.

³⁷ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, Rés FM² 147.

12. Michel Grigoriu, grefier la tribunal, 29 de ani;
13. Emil Luciano, farmacist, 26 de ani;
14. Lascar I. Lapner, farmacist, 24 de ani;
15. G. Constantinescu, executor judecătoresc, 29 de ani;
16. Basile Cocea, comisar, 32 de ani;
17. M. Romanescu, locotenent de infanterie, 28 de ani;
18. S. Birmberg, agent al societății de asigurări „Unirea”, 43 de ani;
19. Saul Herțanu, bancher, 24 de ani;
20. Alex. Mancaș, casier la Căile Ferate, 25 de ani;
21. Gr.A. Vasiliu, secretar al Creditului agricol, 29 de ani;
22. Georges Lupascu, mare proprietar, 28 de ani;
23. Iosef Bernstein, agent de asigurări Dacia – România, 32 de ani;
24. M. Capril, contabil la Creditul Agricol
25. Anast. Balassan, subșef de gară, 28 de ani;
26. G. Manoliu, funcționar la trezorerie, 34 de ani.

În favoarea regularizării lojii din Bacău a intervenit și loja „Hiram” din Botoșani, prin scrisorile din 3 și 12 iunie 1890. Se pare că a fost doar o încercare de fondare a lojii „Fraternitatea”, care nu a obținut însă regularizarea din partea Marelui Orient al Franței.

În afară de arhiva Marelui Orient al Franței, păstrată la Biblioteca Națională din Paris, am consultat și arhiva propriu-zisă a acestui organism masonic, aflată la sediul său, 16, rue Cadet. Documentul reprodus în anexă provine de acolo, ca și datele despre loja „Steaua Polară” din Fălticeni, pe atunci reședință a județului Baia, aflat în apropierea hotarului cu Imperiul austro-ungar și în care domiciliau mulți proprietari funciari. Această lojă nu se afla însă în obediența Marelui Orient al Franței, ci în cea a Marelui Orient Lusitan Unit. Lucra în ritul scoțian antic și acceptat, fiind o lojă cu componență amestecată, formată atât din evrei cât și din fruntași ai urbei, unii descendenți ai unor familii boierești.

Tabloul cu componența ei se deschide cu invocația cunoscută „Ad Universi Terrarum Orbis... Architecti Gloriam/Ordo ab Chao”. Venerabilul era Hugues Hatzek, posesor al gradului 33. Prim-supraveghetor era Constantin Fotino, al doilea supraveghetor – doctorul Jean Rossignon, „garde-timbre” – Dimitrie Georgandopoulo, secretar – farmacistul Lascăr Vorel, orator – doctorul Grigore Hepites. Din păcate, tabloul lojii nu este datat, dar chiar și așa ni se pare folositor pentru cunoașterea componenței sale.

1. Hatzek Hugo, născut la Izosz Izobes (Ungaria), pe 8 februarie 1840, căpitan, venerabil al lojii, gradul 33;

2. Fotino Constantin, născut la Chișinău, în 27 iunie 1827, director, prim-supraveghetor, gradul 3;

3. Rossignon Jean, născut la Rădăuți, în 15 septembrie 1847, doctor în medicină și chirurgie, al doilea supraveghetor, gradul 3;

4. Hepites Grégoire, născut la Brăila, în data de 25 noiembrie 1837, doctor în medicină și chirurgie, orator, gradul 3;

5. Verol [sic; corect: Vorel] Lascar, născut la Piatra pe 13 februarie 1837, farmacist, secretar al lojii, gradul 3;
6. d'Udricki Gustav născut la Iași în data de 9 iunie 1830, consul, „T.”, gradul 3;
7. Danielopolu D  m  tre, născut la București pe 4 octombrie 1839, doctor în medicină, maestru de ceremonii, gradul 3;
8. Moscovitz Moritz, născut la „Niamtzu” în 3 februarie 1851, doctor în medicină, trezorer, gradul 3;
9. Ferester Alter, născut tot la „Niamtzu” pe 24 octombrie 1835, comerciant, ospitalier, gradul 3;
10. Georgandopulo D  m  tre, născut la Galați în 1856, proprietar, „Gr.T. & Ch.”, gradul 3;
11. Baron d'Albon, născut la Roman la 6 mai 1859, jurnalist, gradul 3;
12. Rossi Valentini [sic], născut la Lucca (Italia) în aprilie 1837, artist, gradul 3;
13. Goldner Albert, născut la Iași în data de 20 octombrie 1855, proprietar de tipografie, gradul 3.

O lojă aproape exclusiv boierească s-a constituit la Roman sub numele de „Discipolii Adevărului”, instalată la 28 octombrie 1866. Delegații Marelui Orient al Franței au fost George M. Soutzo, August Carence și G.A. Sturdza. August Carence a fost un personaj-cheie al francmasoneriei din România, el contribuind la înființarea c  torva loji, între care importantele loji „  nțelepții din Heliopolis” din București și „Discipolii lui Pitagora” de la Galați. De altfel se observă și asemănarea numelui celor două loji, de la Galați și de la Roman, care conțineau am  ndou   cuv  ntul „discipoli”. Ca și Botoșanii, Fălticeni, Bacăul și Ismailul, Romanul era tot reședință de județ, cu o tradiție istorică veche, locuit de urmași ai unor familii boierești, ceea ce explică compoziția lojii. Ca și în cazul lojii mai sus-amintite de la Fălticeni, unii membri ai săi nu erau originari de la Roman, ca de pildă poetul Mihail Gregoriadi de Bonachi, pe care îl vom   nt  lni ca membru și ca venerabil al lojii „Discipolii lui Pitagora” de la Galați.

Loja „Discipolii Adevărului” de la Roman număra, la 25 martie/6 aprilie 1867, 15 membri; la 18 ianuarie 1868 cuprindea 14 membri; la 15/27 aprilie 1869 număra 16 membri. Dintre aceștia, fie amintiți aici „Miclesco, Nicolas”, proprietar, născut la Piatra în data de 8 octombrie 1837, domiciliat la Roman, trezorer al lojii, inițiat ucenic la 2 august 1866 la Roman și maestru, la 5 septembrie 1866, în același oraș; Burada, Theodor, judecător la tribunalul de Roman, născut la Iași pe 15 iunie 1840, domiciliat la Roman, păstrător al sigiliilor lojii, inițiat la 4 martie 1866 în Orientul de Paris, avansat maestru la 5 septembrie 1866 la Roman; Turburi, Grégoire Georges, rentier, născut la Huși pe 20 ianuarie 1841, domiciliat la B  tr  nești, inițiat ucenic la 2 august 1866, avansat maestru la 5 septembrie 1866; Braieski [sic], Constantin, militar, născut la H  rl  u în data de 16 septembrie 1832, domiciliat la București, secretar al lojii, inițiat ucenic la 7 iulie 1866 în loja „Discipolii Adevărului”, promovat maestru la 5 septembrie 1866 în aceeași lojă; Aslan, Georges C. Etienne, rentier, născut la Kerjoe [sic] pe 27 iunie 1838, domiciliat la Roman, inițiat ucenic în data de 10 noiembrie 1866 la Roman, avansat maestru la

20 ianuarie 1867 tot aici; Krupenski, Emanuel, proprietar, născut la Bacău pe 17 iunie 1826, domiciliat la Roman, inițiat ucenic la 11 noiembrie 1866 la Roman, avansat maestru la 20 ianuarie 1867 în același oraș; Ghyka, Georges, militar și proprietar, născut la Iași pe 19 mai 1827, domiciliat la Roman, inițiat ucenic la 18 martie 1866 la Roman; Jora, Michel, avocat, născut la Roman în 12 mai 1825, domiciliat la Roman, maestru de ceremonii al lojii, inițiat ucenic la 6 iulie 1867, promovat maestru la 10 noiembrie 1867; Valleano [< Valianos], Jean, medic, născut în Cephalonia la 16 iulie 1822, domiciliat la Roman, venerabil al lojii, inițiat la 20 august 1866 la Roman, avansat maestru la aceeași dată, posesor al gradului 18; Basile Em. Miclescu, rentier, născut la Piatra pe 15 iulie 1834, domiciliat la Piatra, inițiat ucenic la 30 aprilie 1868 la Roman, avansat maestru la 16 noiembrie 1868 în același oraș; Bonachi, Michel Gregoriady de, născut la Iași pe 18 martie 1841, domiciliat la Roman, inițiat ucenic la 19 aprilie 1868 la Roman, avansat maestru la 7 mai 1868 în același oraș.

De observat, așadar, că venerabil nu era unul dintre urmașii familiilor boierești care făceau parte din lojă, ci medicul Ion Văleanu (Valiano), născut în Insula Cephalonia, venit la prima generație în Moldova. Faptul l-am putut constata și descriind compoziția lojii „Steaua Polară” din Fălticeni, al cărei venerabil era Hugo Hatzek, născut în Ungaria. Ca și în cazul lojii „Coroana lui Ștefan cel Mare” de la Botoșani, și din loja „Discipolii Adevărului” din Roman făceau parte doi membri ai familiei Miclescu: Nicolae Miclescu și Vasile Miclescu. Se vede astfel că Micleștii au avut în veacul al XIX-lea o afinitate deosebită cu francmasoneria. Un alt membru al familiei, Săndulache Miclescu de la Șerbești (județul Vaslui), bunicul arhitectului Paul Emil Miclescu, fusese și el un convins prepașoptist. Se cade, de asemenea, observată prezența în loja de la Roman a unei personalități culturale proeminente, Theodor T. Burada, etnograf, muzicolog, cărturar de largă respirație în mai multe domenii.

Procesul-verbal de punere în adormire a lojii „Discipolii Adevărului” de la Roman poartă data de 27 aprilie 1869³⁸.

O ultimă lojă pe care intenționăm să o aducem în atenție în acest articol o reprezintă loja „Renașterea” (la Renaissance) de la Ismail, înființată în rit francez la 1 mai 1868³⁹. Venerabil al lojii a fost Constantin Raftopol⁴⁰, comerciant, născut la Huca [sic; lecțiune nesigură] pe 21 octombrie 1833, domiciliat la Ismail⁴¹. În 1868–1870, de când datează elementele prezentate aici, Ismail făcea parte din statul român, având o poziție strategică în raport cu marele vecin de la Răsărit. Masonii de la Ismail nu par a fi fost dintr-o provincie marginală și neînsemnată, ci era vorba, în general, de familii cunoscute. Să nu uităm că principatele fuseseră sub protecția Rusiei de la Regulamentul Organic și până în 1858.

³⁸ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 862.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Despre Constantin Raftopol, vezi și Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, vol. 3, p. 107.

⁴¹ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 862.

Loja de la Ismail cuprindea, la 1 mai 1868, opt membri; la 5 aprilie 1869 – 25 membri; la 1 iunie 1870 – 44 membri⁴². A cunoscut, aşadar, o creştere spectaculoasă a numărului membrilor săi. Printre aceştia fie menţionaţi Holban, Alexandre⁴³, avocat, născut la Iaşi pe 19 iulie 1836, domiciliat la Ismail, iniţiat ucenic la 15 ianuarie 1869 în această lojă, avansat companion la 20 martie 1869 şi maestru, la 27 martie 1869, în aceeaşi lojă⁴⁴; Gretchano, Eugène⁴⁵, funcţionar, născut la Bârlad în data de 21 mai 1840, domiciliat la Ismail, iniţiat ucenic la 20 februarie 1869 în loja „Renaşterea” din Ismail, avansat companion la 27 martie 1869 şi maestru la 1 aprilie 1869; Logadi, Démètre⁴⁶, judecător, născut la Constantinopol pe 25 septembrie 1823, domiciliat la Ismail, iniţiat ucenic la 27 februarie 1869 în aceeaşi lojă, avansat companion la 1 aprilie 1869 şi maestru la 3 aprilie 1869⁴⁷; Georganda Etienne⁴⁸, născut în Bucureşti la 27 octombrie 1833, domiciliat la Ismail, iniţiat ucenic la 13 martie 1869 în aceeaşi lojă, avansat companion şi maestru la 17 aprilie 1869 tot acolo; Kiparissi, Nicolas⁴⁹, comerciant, născut la Syra pe 26 octombrie 1845, domiciliat la Ismail, iniţiat ucenic la 5 mai 1869 în loja „Renaşterea” din Ismail, avansat companion şi maestru la 22 iulie 1869; Costiescu, Constantin⁵⁰, căpitan, născut în Bucureşti la 18 noiembrie 1838, domiciliat la Ismail, iniţiat ucenic la 14 ianuarie 1870 în aceeaşi lojă, avansat companion la 10 mai 1870 tot acolo şi maestru la 18 mai 1870; , în aceeaşi lojă⁵¹; Bănescu, Nicolas⁵², căpitan, născut la Iaşi pe 24 ianuarie 1840, domiciliat la Reni, iniţiat ucenic la 3 februarie 1870 în loja „Renaşterea”, avansat companion şi maestru la 1 iunie 1870⁵³.

Căpitanul Constantin Costiescu era frate de francmason şi anume al lui Miltiade Gr. Costiescu, ce figurează într-un tablou al lojii „Înţeleptii din Heliopolis” din 27 mai 1865: Costiescu, Miltiade, director al telegrafului, născut la Bucureşti pe 24 iulie 1829, iniţiat ucenic la 4 ianuarie 1865, avansat maestru la 2 martie 1865⁵⁴. Miltiade şi Constantin Costiescu erau veri primari cu Anton Costiescu (1837–

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Despre publicistul Alexandru Holban, vezi şi Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, vol. 2, p. 110–111.

⁴⁵ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 862.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Despre Dimitrie Logadi, vezi şi Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, vol. 2, p. 241.

⁴⁸ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 862.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Despre Constantin Costiescu, vezi şi Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, vol. 1, p. 307.

⁵² Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 862.

⁵³ Despre ofiţerul Nicolae Bănescu, vezi şi Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, vol. 1, p. 115.

⁵⁴ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Mss, cota FM² 860.

1889)⁵⁵, ofițer de artilerie și director în Ministerul de Război, mare maestru-adjunct al Marelui Orient al României și unul dintre fruntașii francmasoneriei românești în secolul al XIX-lea.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

Archives du Grand Orient de France, fără cotă:

1 septembrie 1889, Sinaia. Scrisoare a lui Moscu Ascher, bancher din București, venerabilul lojii.

„Înțelepții din Heliopolis” din capitala României, către guvernatorul Marelui Orient al Franței, sub obediența căreia se afla loja sa. Scrisoarea conține un text în care este elogiată influența Franței în România și în care sunt prezentate, cu îngrijorare, progresele pe care le făcea masoneria italiană concurentă.

„Sinaia le 1 septemb. 1889

T.C.F. Gouverneur,

Vous aurez sans doute reçu ma pl. du août.

Me trouvant seul ici, tous les miens étant en excursion sur les montagnes, je me suis mis à faire les notices que j’ai promises à l’honorable f. Level et à vous.

Ce n’est pas un travail scientifique; c’est un simple exposé des faits qui se passent dans ces parages et je serai heureux s’il servira à attirer l’attention de qui de droit et s’il contribuera à faire conserver à la France la sympathie de mes compatriotes roumains et celle des populations de la péninsule balkanique.

En vous priant de mettre ces notices sous les yeux des Illustres FF. membres du C. de l’O. je vous recommande la *discretion* et vous présente, T.C.F. Gouverneur, la nouvelle assurance de toute mon amitié.

M. Ascher

P.S. Un ami qui se rend à Bucarest s’est chargé de vous expédier ma lettre aujourd’hui même.

Notices

De tout temps la France a été aimée en Roumanie. Presque tous les Roumains instruits ont reçu leur éducation à Paris. Le français est parlé généralement dans

⁵⁵ Despre aceste relații de rudenie între francmasoni, vezi Mihai Sorin Rădulescu, *De nouveau sur les ancêtres de Matila C. Ghyka: la famille Costiescu*, în „Historical Yearbook”, t. XV, București, 2015 (număr în pregătire). Anton Costiescu era bunicul patern al diplomatului, esteticianului și scriitorului Matila C. Ghyka (1881–1965).

toutes les bonnes maisons. La population se salue d'ordinaire en français par: Bonjour, Bonsoir etc. Les Roumains ont toujours eu une sympathie profonde pour la France. Cela est de notoriété publique.

Lors des désastres de la France, la représentation nationale roumaine s'est déclarée officiellement en présence de toute l'Europe, amie de la France et ennemis de ses ennemis, bien que le Chef de l'Etat fut un Allemand, un Hohenzollern.

En 1870–71 plusieurs jeunes Roumains sont allés spontanément s'enrôler sous le drapeau de la France. Un certain nombre de braves guerriers roumains sont morts sur le champ d'honneur pour la gloire de la France. Des souscriptions considérables d'argent ont été faites publiquement au profit des prisonniers de guerre français.

La Roumanie appelle hautement la France sa soeur aînée, les deux nations étant latines.

Des considérations politiques ont déterminé le gouvernement à refuser l'invitation officielle à l'Exposition Universelle de 1889. La nation roumaine a passé outre et elle a répondu en y envoyant ses productions, malgré tout. Des dizaines de mille de Roumains ont tenu à honorer la France par leur visite à l'Exposition.

Qu'a fait et que fait la France pour conserver la sympathie de la nation roumaine ? Et les ennemis de la France travaillent à la détruire. Toutes les nations jusqu'à la Belgique et la Suisse font tout pour se faire connaître et aimer en Roumanie: l'Angleterre, l'Allemagne, l'Autriche, la Russie envoient leurs productions industrielles en Roumanie et y font un commerce de millions. Les marchands qui veulent avoir des productions françaises doivent aller les chercher en France, à grands frais et, par suite, les vendre chères, de sorte que chacun ne peut [sic] pas s'en procurer avantageusement.

L'Italie n'était connue ici que de nom. Depuis une vingtaine d'années seulement on a commencé à voir des Italiens dans le pays. Aujourd'hui ils y comptent par dizaines de mille et les marchandises italiennes abondent sur les places. Particulièrement les soieries italiennes se vendent sous le nom de soieries de Lyon.

Le gouvernement et les Chambres de commerce d'Italie font des sacrifices énormes pour répandre le goût des productions de leur pays en Roumanie pour vulgariser leur langue et pour faire croire aux Roumains que les Italiens *seuls* sont leurs vrais frères latins, et l'Italie *la seule* et vraie soeur de la Roumanie. Une propagande constante des plus actives est faite à cet effet.

Une grande et bonne école italienne a été fondée dans un des plus peuplés quartiers de la Capitale. On y enseigne aux enfants de deux sexes l'italien et la langue du pays. Les deux tiers des élèves sont Roumains.

Tous les ministres étrangers, résidents à Bucarest, ont leurs propres palais. Le ministre italien possède un palais somptueux. Le représentant de la République française habite une maison louée, qui n'est pas de premier rang.

On sait ici que la France est mille fois plus riche que l'Italie et c'est pourquoi les intrigants insinuent que la France méprise la Roumanie.

Je crois qu'il est temps que le gouvernement français fasse en Roumanie quelque chose pour rajeunir l'amitié des Roumains pour les Français.

A mon avis, la première des choses à faire c'est une école qui ne peut coûter qu'environ 300.000 fcs, plus 10.000 fcs pour son entretien annuel.

Mr de Coutouli [sic; correct: de Coutouly], ministre de France, s'efforce depuis deux ans, à réunir les fonds nécessaires à la construction d'une telle école. Je crois savoir qu'il n'a pu réunir que 40.000 fcs. Et c'est un échec pour la France. Ses ennemis l'exploitent.

Le gouvernement et les Chambres de commerce de France feraient bien d'engager les industriels français à faire ici des dépôts de toute sorte de marchandises et à avoir des représentants habitant le pays, qui savent ce qui peut convenir et à qui vendre à terme. Dans ce cas, des commerçants de la Bulgarie et de la Serbie viendraient s'approvisionner ici, et ce serait un excellent débouché pour les productions françaises.

Il y a eu en Roumanie beaucoup de produits bruts qu'on pourrait importer en France, à des prix convenables, notamment des céréales, des vins, des bestiaux, des peaux, etc. que les négociants français achètent de deuxième ou de troisième main.

Le Grand Orient Italien qui, suivant l'opinion générale d'ici, poursuit des buts politiques, fait aussi des sacrifices pécuniaires considérables en Roumanie. Il a un fondé de pouvoirs, le f. Alex. Cihoski, *bien payé*, qui porte le titre d'Inspecteur général et a pour mission de fonder des Loges maçonniques dans le pays. A cet effet, 10.000 fcs ont été mis à la disposition de ce f., qui a déjà créé une dizaine de Loges maç., pas très recommandables, mais suffisamment utiles à la propagande politique et limbiste [sic], qui en est le but principal. Un journal «Revista Masonică» paraissant à Bottochani, subventionné par le dit G.O. plaide la cause italienne.

Les LL. créées par le f. Cihoski sont plus tôt [sic; correct: plutôt] des écoles italiennes. Un f. me récitait la leçon du mois de juin, que j'ai copiée:

<u>Italien</u>	<u>Roumain</u>	<u>Français</u>
Casa	Casa	Maison
Carne	Carne	Viande
Calle	Cale	Rue
Vedere	Vedere	Vue
Stelle	Stele	Etoiles

et soutenait qu'en effet, il n'y a aucune ressemblance entre la langue roumaine et la langue française, tandis que la langue italienne est identique dans l'écriture comme dans la prononciation. Je lui répondis que, malgré la douceur de la langue italienne, c'est la langue française qui est la plus belle et la plus apte à exprimer les pensées des diplomates, et c'est pourquoi elle est universellement préférée.

Je suis d'avis que le Grand Orient de France ferait bien de faire inspecter *cette automne* ses Loges de Roumanie par un envoyé de Paris ou par un maçon indigène. Avec une dépense d'un millier de francs environ, la Maç. française gagnerait beaucoup moralement, car déjà on insinue que le Grand Orient de France

ne pense à ses Loges de l'étranger, que pour leur demander les cotisations. Si la loi le permettait, le G. Or. agirait seulement de nommer un fondé de pouvoirs autorisé, comme celui du G. O. d'Italie, à créer des Loges maç. sous ses auspices; mais je sais que cela ne se pourra pas et c'est dommage.

Nous savons ici que ce que le gouvernement et le G.O. Italiens font en Roumanie, ils le font aussi dans tout l'Orient européen, notamment dans la Péninsule Balkanique.

En effet, nul n'ignore que l'Italie, d'accord avec l'Allemagne et l'Autriche, combat la politique de la Russie en Orient et, particulièrement, en Bulgarie où ces Puissances encouragent les populations à la résistance.

D'autre part le G.O. Italien ne cesse de créer des Loges en Turquie, en Egypte, en Serbie et en Bulgarie quelque soient les hommes qui s'inscrivent.

Le G.O. Lusitanien-Uni s'efforce aussi à fonder des Loges maç. dans ces parages, et il en a trois en Roumanie. Il se recommande comme latin.

La G.L. de Hamburg a une L. à Bucarest.

Ami dévoué et constant de la France je suis jaloux des progrès que font les autres nations dans ma patrie et vois avec regret que les sympathies des Roumains pour elle se refroidissent sensiblement, à cause de son indifférence.

Si le gouvernement de la République et le Grand Orient de France croient bon de changer d'attitude en Roumanie, je me mets avec plaisir à leur disposition et je serai heureux de les aider à bien faire de toutes mes forces, de toute mon influence et de tout mon coeur.

M. Ascher"

FREE-MASONS FROM MOLDAVIA
IN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY

Abstract

The article – based on the documents of the Grand Orient de France, at the Bibliothèque Nationale in Paris and at its headquarters, 16 rue Cadet, in Paris – presents six mason lodges from four cities of Moldavia: "The Crown of Stephen the Great" and "Hiram" of Botoșani, "The Fraternity" of Bacău, "The Polar Star" of Fălticeni, "The Disciples of the Truth" of Roman and the "Rebirth" of Ismail. All these lodges have been founded during the reign of king Charles I, when the freemasonry has been flourishing and has developed in many district capitals of Romania. The lodge "Hiram" of Botoșani was composed only of Jewish members, the others had a more mixed composition, with many descendants of boyar families. Their charitable activities is attested by some documents, which also reflect some anti-Semitic attitudes. There is also an interesting correspondence about Ion C. Brătianu's policy against masonry, a former freemason and prestigious liberal politician.

Keywords: freemasonry, local lodges, French – Italian mason rivalry.